

A peregrinación como fenómeno universal

Pola súa dispersión xeográfica e cronolóxica, así como pola súa transcendencia e repercusión social e cultural, a peregrinación é un fenómeno antropolóxico presente en todas as civilizacións ao longo da historia

A PEREGRINACIÓN COMO ALEGORÍA

Na peregrinación establécese unha relación especial entre o terreal e o sagrado. O esforzo físico para alcanzar a meta é unha metáfora da viaxe espiritual do ser humano, cheo de sacrificios e renuncias, para alcanzar a renovación do espírito, a gloria, o paraíso ou a salvación eterna segundo a crenza de que se trate.

PEREGRINACIÓNS NO MUNDO

Hai evidencias de peregrinacións históricas en Mesopotamia, Exipto ou Grecia. No hinduísmo eran frecuentes as peregrinacións a ríos, entre outros lugares; no budismo están relacionadas con reliquias do propio Buda ou acontecementos da súa vida; o xintoísmo conta con moitos lugares aos que se peregrina por residir alí os kami ou espíritos da natureza.

As tres grandes relixións monoteístas contan con importantes centros que reciben a miles de peregrinos: Xerusalén, Roma, Santiago e A Meca son os máis destacados

A PEREGRINACIÓN CRISTIÁ

Os lugares relacionados coa vida de Cristo, os discípulos e os primeiros mártires pronto se converteron en centros de devoción e meta de peregrinación, ao asumir o cristianismo como propia a tradición xudía de peregrinar.

A liberdade de culto e a imposición do cristianismo como relixión oficial do Imperio Romano no século IV favoreceron a expansión e multiplicación destes lugares. As tumbas de apóstolos e mártires ou as súas reliquias darán lugar a importantes centros de peregrinación na Idade Media.

No século XVI a venda de indulxencias, a esaxerada veneración das reliquias e outros excesos foron criticados tanto dentro da Igrexa católica por Erasmo de Róterdam como fóra dela por Lutero.

A TRES GRANDES PEREGRINACIÓNS CRISTIÁS

Xerusalén é o centro dun amplo territorio -Terra Santa- con moitos lugares de interese vinculados coa orixe do cristianismo. Roma, por ser a sede do papado e pola abundancia de santuarios atraeu dende a orixe do cristianismo a moitos peregrinos.

Santiago de Compostela converteuse en centro de peregrinación tras o descubrimento do corpo de Santiago o Maior no século IX, atraendo dende entón a unha gran cantidade de peregrinos.

A peregrinación e o camiño de Santiago (I)

O descubrimento dun sepulcro, cuxos restos se atribuíron a Santiago o Maior nos territorios máis occidentais de Europa sobre o ano 820 d.C, supón a orixe do culto ao Apóstolo e o nacemento da peregrinación xacobeá.

SANTIAGO. HISTORIA, TRADICIÓN E LENDA

As referencias históricas sobre a vida e evanxelización de Santiago o Maior, así como sobre os acontecementos que levaron ao descubrimento do seu enterramento estiveron sempre entre a tradición e a lenda. Se ben a tradición do enterramento do Apóstolo na *Gallaecia* é anterior ao seu descubrimento por Teodomiro, bispo de Iria, os documentos que relatan tal achado e o traslado do corpo dende Xerusalén son posteriores e non están exentos de certa intencionalidade.

A partir do século VI esténdese a crenza de que os apóstolos estaban enterrados alí onde predicaran e a tradición occidental atribúe a Santiago a evanxelización de Hispania. Iso xustifica que antes do descubrimento (*inventio*) circulasen escritos que, recollendo antigas tradicións transmitidas posiblemente pola igrexa visigoda, sinalasen *Finis Terrae* como o lugar de enterramento de Santiago.

Historia. Santiago como discípulo de Xesús

Son escasos os datos históricos referidos a Santiago. Os Evanxeos canónicos indícanos que foi fillo de Zebedeo e María Salomé, irmán de Xoán, apóstolo e evanxelista. Nos Feitos dos Apóstolos recóllese a súa decapitación en Xerusalén por orde de Herodes Agripa entre os anos 42-44 d.C.

Tradición. A evanxelización de Hispania

Ao contrario das tradicións orientais, que atribúen a Santiago a predicación en Xudea e Samaría, a tradición occidental resérvalle a evanxelización de Hispania. Talvez a chegada da nova relixión á península viría, xunto con outros cultos orientais, de man dos soldados romanos. Roma é consciente tanto do valor xeoestratéxico do noroeste como dos seus importantísimos recursos auríferos, necesarios para o mantemento de tan vasto imperio.

Lenda. A *Translatio*

A lenda do traslado do corpo de Santiago (*translatio*) conta que os discípulos de Santiago, tras a súa decapitación, recolleron o seu corpo en Jaffa e trasladárono milagrosamente por mar ata Iria Flavia. Alí, solicitaron á Raíña Lupa un lugar para enterralo e esta remíteos ao legado romano, que ordenou a súa prisión, pero foron liberados por un anxo. Lupa intentou enganalos de novo enviándoos ao Monte Ilicino en busca de bois para trasladar o corpo, bois que resultaron ser touros pero que milagrosamente se amansaron. Finalmente, Lupa converteuse e ofreceulles un lugar para a súa sepultura (Libredón).

A peregrinación e o camiño de Santiago (II)

As narracións sobre o descubrimento do sepulcro de Santiago sitúan o achado no reinado de Afonso II (791-842) e o pontificado de Teodomiro, bispo de Iria (819-847). Este descubrimento deu lugar ao nacemento da peregrinación xacobeana e á rede de itinerarios que denominamos Camiños de Santiago.

DESCUBRIMENTO E IDENTIFICACIÓN DO CORPO

A aparición do corpo apostólico sitúase dentro da tradición medieval de achados milagrosos de reliquias, os obxectos máis sagrados para os cristiáns. Supuxo un feito de enorme repercusión, que tamén afectaba aos poderes político e relixioso: un aliciente para a consolidación da monarquía ástur e unha oportunidade para a diocese máis afastada de reclamar unha orixe apostólica.

A *inventio* Aparece unha nova reliquia

Antes do descubrimento do sepulcro circulaban abundantes referencias sobre a súa situación e o seu culto en *Gallaecia*. A lenda narra que o ermitán Paio divisou unhas luminarias no bosque próximo (Libredón). Este pobo en coñecemento do bispo de Iria, Teodomiro, quen, despois de xaxuar e orar, descobre o sepulcro que atribúe a Santiago. O rei Afonso II ratifica o achado e no ano 834 ordena construír un modesto templo, orixe da catedral de Santiago.

Un mausoleo romano Para quen?

O sepulcro identificado como a tumba de Santiago é un mausoleo dos séculos I e II, moi alterado, pero presuntamente cristianizado para acoller os corpos de Santiago e dos seus discípulos Atanasio e Teodoro. Outras hipóteses considéranlo a tumba de Prisciliano, bispo herexe executado en Trier (Alemaña) no século IV.

OS CAMIÑOS DE SANTIAGO

O desprazamento da fronteira co Islam cara ao sur no século XI proporcionou seguridade e favoreceu a consolidación da ruta xacobeana que nace pola necesidade de integración espiritual e política dos territorios hispanos con Europa. O Camiño Francés terá o apoio de institucións eclesiásticas, monárquicas e nobiliarias o que a consolidará rapidamente como unha ruta principal.

O nacemento do Camiño de Santiago

De forma simbólica, o Camiño de Santiago é explicado como o reflexo na terra da ruta celeste marcada no firmamento pola Vía Láctea que se dirixe cara ao *Finis Terrae*. Antigas tradicións ven a Carlomagno como o artífice do Camiño, cando Santiago se lle aparece nun soño e lle pide que libere os territorios ocupados polos “sarracenos” e abra un camiño cara á súa tumba.

As rutas na península Ibérica Itinerarios europeos

Os distintos camiños de peregrinación conflúen a medida que se achegan a Santiago. Á cidade chegan sete camiños: Francés, Primitivo, do Norte, Inglés, Portugués, Fisterra-Muxía e Vía da Prata; e a ruta do Mar de Arousa e Ulla en recordo da *translatio*. A maioría prolóngase fóra de Galicia, ramificándose para alcanzar enclaves significativos da tradición xacobeana peninsular ou internarse en Europa.

O PEREGRINO XACOBEO

O peregrino xacobeo é o actor principal da peregrinación a Compostela. O feito de peregrinar propiciou o nacemento do camiño, as infraestruturas, a normativa de protección dos camiñantes e un inmenso conxunto de elementos materiais e inmateriais que fixeron singular esta peregrinación.

Motivacións

Libros de viaxe

Medios de transporte

Indumentaria

A peregrinación xacobeana nace dunha convicción relixiosa. Interpretase como un “camiño de perfección” e peregrínase por variados motivos: devoción piadosa, pedir unha graza, ansias humanistas ou valores cabaleirescos, e mesmo peregrinacións forzadas ou por imposición dunha pena civil. Aspectos culturais, ecolóxicos, deportivos, esotéricos, a meditación ou o escapismo cóntanse tamén entre os moitos motivos polos que hoxe se peregrina a Compostela.

A Guía do peregrino (libro V do Códice Calixtino) é un documento excepcional do século XII que ofrece información de interese para peregrinar a Compostela. Moitos outros libros (itinerarios, guías ou crónicas) constitúen unha importante fonte para o estudo da peregrinación xacobeana. Dende a súa orixe, a viaxe a pé converteuse no principal medio de transporte para o peregrino; o uso de animais ou de carruaxes era un privilexio.

Ao principio as roupas do peregrino son as propias do camiñante: capa non moi longa, saio, esclavina, sombreiro de á ancha e calzado resistente. Co tempo

Urbanismo e infraestruturas

No século XI o Camiño de Santiago atrae o asentamento de artesáns e comerciantes procedentes de toda Europa. Inflúe decisivamente na configuración do territorio que atravesamos, propiciando a creación de novas poboacións e diferentes infraestruturas que facilitan a peregrinación.

producírase unha estandarización do atavío que favorece a identificación do peregrino: o bordón (baculus) e a esportela, zurrón ou escarcela (pera), convertéronse en distintivos aos que se unirá a cabaza para levar auga ou viño. Sobre a vestimenta vieiras e bordonciños xacobeos.

Os peregrinos, ao seu regreso, adoitaban levar como recordo obxectos elaborados en Compostela: vieiras, crucifixos, amuletos, colares, rosarios, esculturas de Santiago, obxectos litúrxicos, medallas coa imaxe de Santiago...

Protección

e asistencia ao peregrino

A Orde de Santiago

A peregrinación xacobeana foise dotando dunha normativa para protexer o peregrino e de institucións para facilitar a súa viaxe. A asistencia sanitaria foi sempre imprescindible e por iso, xa dende o século IX, fundáronse hospitais ao longo de todo o percorrido.

A Orde de Santiago, fundada por Fernando II en 1170, prestou un servizo fundamental aos peregrinos xacobeos garantindo a seguridade das rutas de peregrinación. No século XIII era a orde militar máis rica con múltiples posesións na península Ibérica.

A peregrinación e o camiño de Santiago (III)

Os obxectos e rituais relacionados cos peregrinos xacobeos; A vinculación que a música, a literatura e a arte tivo co Camiño de Santiago; A diversidade iconográfica do Apóstolo así como a amplísima dispersión do culto a Santiago, son os protagonistas nesta planta

SÍMBOLOS, RITUAIS E DOCUMENTOS DA PEREGRINACIÓN

Vieiras, bordonciños e cruces de Santiago

A **cuncha da vieira** será a insignia xacobeas por excelencia do Camiño de Santiago como a Veracruz ou as chaves cruzadas serano de Roma e a palma de Xerusalén e Terra Santa. A cuncha vendíase na entrada norte da catedral baixo estrito control eclesiástico. Colgada ou cosida á indumentaria funcionaba como acreditación da condición de peregrino. Ten un valor curativo e a súa similitude cunha man simboliza as boas obras, segundo recolle o sermón Veneranda dies do Códice Calixtino. A fabricación en metal favorecerá o control do monopolio eclesiástico.

Outros elementos como os **bordonciños** (cruzados ou non baixo a vieira) ou a **crúz de Santiago** son símbolos exclusivos xacobeos. A Cruz é o distintivo da Orde de Cabalaría de Santiago. A súa forma

representa a defensa da fe de Cristo e a espada a arma utilizada para esta defensa. Outros símbolos son: a escarcela, o sombreiro, a esclavina e a representación do santo ou a basílica.

Rituais e documentos

A peregrinación está chea de rituais dende a saída ata o regreso. O peregrino prepárase antes de abandonar a súa casa. Pode deixar escritas as súas derradeiras vontades e recibir os atributos do peregrino (bendición de báculos e escarcelas). No camiño visita santuarios e decote realiza rituais ás veces de raizame pagá en ríos e fontes. Mesmo pode transportar unha pedra a modo de penitencia que lanza nun *milladoiro*. A culminación da peregrinación acredítase documentalmente. A partir do século XV entréganse os certificados coñecidos como “compostelas”.

A LITERATURA E A MÚSICA DA PEREGRINACIÓN

A peregrinación a Compostela é un dos mellores exemplos para ilustrar a importancia que os elementos literarios e musicais teñen en todas as peregrinacións. O Códice Calixtino, contén exemplos das primeiras polifonías occidentais: músicas de oración e músicas da liturxia de Santiago; tamén hai músicas de oración e festividade relixiosa en catedrais, mosteiros e bibliotecas ao longo do Camiño. En todas as poboacións con tradición cristiá hai cantos que fan referencia á peregrinación a Santiago. *La Grande Chanson* ou o *Jakobslied* son os exemplos representativos de guías cantadas durante séculos. Tamén a música culta, o teatro e a literatura están imbuídos pola temática xacobeas.

ICONOGRAFÍA XACOBEA. A REPRESENTACIÓN DO APÓSTOLO

A representación do apóstolo foi unha das máis diversas da iconografía cristiá. A expansión do seu culto por Europa e, dende o século XVI, por América, propiciou que a súa imaxe se adaptase ás diferentes necesidades devocionais e políticas do momento.

Santiago: apóstolo e mártir

Nas imaxes máis antigas represéntase cos atributos comúns aos demais apóstolos: túnica e manto, libro sagrado e pés descalzos. Con frecuencia unha filacteria ou rótulo recolle o seu nome ou unha frase alusiva á súa persoa.

Santiago peregrino

Santiago presenta, a partir do século XII, aspecto de peregrino, tanto por ser enviado por Xesús e emprender unha longa viaxe para evanxelizarse Hispania, como pola súa identificación cos peregrinos que camiñan cara á súa tumba. Representase con bordón (bastón), escarcela (zurrón), cabaza, sombreiro, esclavina e vieiras, acompañadas ás veces de bordonciños que adornan a súa vestimenta.

Santiago cabaleiro

A imaxe de Santiago, como soldado sobre un cabalo apoiando as tropas cristiás, documéntase por primeira vez a mediados do século XII. A tradición relaciónao con acontecementos anteriores (batalla de Clavijo en 844, conquista de Coimbra en 1064, entre outros). Representase sobre un cabalo branco, con espada, escudo e/ou estandarte, con “infeis” aos seus pés ou dirixindo as tropas cristiás.

SANTIAGO NO MUNDO: ESPAÑA, EUROPA, AMÉRICA

A amplísima dispersión do culto a Santiago débese a distintos factores, entre eles o ser un dos discípulos máis próximos a Cristo. A aparición do corpo de Santiago (século IX) nos territorios máis afastados de Europa, incentivou moitos fieis a peregrinar ata a súa tumba, dado o auxe das peregrinacións e o culto ás reliquias na época medieval.

En España, a tradición atribúe a existencia dun culto moi antigo a Santiago que deu lugar ao nacemento de igrexas, capelas e lugares de acollida na súa honra. Por outra banda, a noticia do descubrimento da tumba apostólica e o intento de vinculalo con Carlomagno contribuíron a difundir o seu culto en Europa.

A expansión internacional da cultura e tradición hispanas, cos descubrimentos protagonizados sobre todo por Castela e Portugal, levará o culto a Santiago aos cinco continentes. Moitos dos asentamentos coloniais fundados foron levantados baixo a protección do apóstolo Santiago.

A figura de Santiago, que se viña utilizando pola monarquía como símbolo de unidade política e relixiosa de España, terá un papel importante na conquista e colonización de América despois do descubrimento en 1492. Tanto os conquistadores coma os evanxelizadores utilizarán a figura de Santiago cabaleiro como aliado na busca dos seus obxectivos.

A cidade de Santiago de Compostela

A catedral de Santiago

Esta sala presenta as orixes da cidade de Santiago. O lugar onde se localizaron os restos identificados como tumba apostólica foise transformando nun lugar de culto. Aquí amósase a evolución construtiva do santuario, primeiro basílica e posteriormente catedral.

UN LUGAR PARA O CULTO. A EVOLUCIÓN DO SANTUARIO

A orixe de Santiago de Compostela está unida a un lugar de culto precristián. Os restos identificados como a tumba do apóstolo Santiago suxiren que se trata dun mausoleo, erixido en época alto imperial romana (séculos I-II d.C), nunha necrópole da que se coñece, entre outros restos, varias inscricións funerarias.

A atribución da condición de tumba apostólica suporía o inicio, ou talvez a continuación, de profundas transformacións da súa estrutura e do seu ámbito, xurdindo un pequeno núcleo rural coñecido como *Locus Sancti Iacobi*. Un primitivo templo, pronto substituído por outro maior, xunto con outras construcións relixiosas e defensivas, deron, en torno ao século X, unha dimensión urbana a este recinto.

A partir do século XI co auxe das peregrinacións e o apoio da monarquía e do papado, a Igrexa compostelá levaría a cabo un gran proxecto para contar cun santuario acorde coa súa categoría de sede apostólica. O templo románico pasou así a converterse en sede da diocese e transformouse en catedral da “Santa Apostólica e Metropolitana Igrexa de Santiago”.

O mausoleo como orixe da cidade

Os restos conservados do sepulcro foron obxecto de moitas interpretacións. Trataríase dunha construción de planta cadrada posiblemente con dobre altura. A inferior estaba dividida en dúas estanzas: unha con restos dun mosaico tardo romano e outra con tumbas de ladrillos en altura. A tradición sitúa na primeira estanza os restos de Santiago e na segunda os dos seus discípulos Atanasio e Teodoro.

Tradicionalmente considerouse que na planta superior se atopaba o primitivo altar para o culto ao Apóstolo. Esta parte alta foi eliminada na remodelación románica da basílica. As escavacións documentaron enterramentos cristiáns do século V, se ben parece que no século VII se abandonou o lugar.

O santuario

O actual santuario é a consecuencia da transformación da tumba en lugar de culto. Inmediatamente despois do descubrimento realizáronse obras para custodiar as reliquias e organizar o seu culto. No propio século IX os monarcas asturianos (Afonso II e Afonso III) promoveron a construción de senllos santuarios superpostos ao sepulcro e que se coñecen como “primeira e segunda basílica”. Cara a finais do século XI o incremento de peregrinos fixo necesario deseñar un novo edificio que substituíse o anterior e permitise compatibilizar os distintos rituais do culto e da peregrinación. Neste século proxectouse a basílica románica que, coas posteriores modificacións, chegou ata os nosos días.

As basílicas de Afonso II e Afonso III

Cara ao ano 830 Afonso II levantou sobre o sepulcro un modesto templo do que hai moi pouca información. Tería nave rectangular simple e disporía dun baptisterio exento polo norte. Cando Afonso III substituíu esta construción por outra nova xustificouno dicindo que era pequena e de pouca calidade. A nova basílica foi consagrada no ano 899 e levantada ao estilo propio das construcións prerrománicas asturianas. Tiña maiores dimensións, dispoñía dunha cabeceira ampla para albergar varios altares e o sepulcro, tres naves e pórtico na entrada principal de poñente. Na súa decoración incluíronse elementos tardo romanos e visigodos procedentes de al-Ándalus. Tras ser arrasada por Almanzor no ano 997 esta basílica foi reconstruída polo bispo Pedro de Mezonzo.

A basílica románica

En 1075 comezaron as obras da cabeceira románica seguindo o modelo de “igreja de peregrinación” que permite simultanear a celebración do culto sobre o sepulcro e o fluír de peregrinos ocupados noutros rituais. Esta primeira fase concluíu cara a 1088. Durante o mandato de Diego Xelmírez (1093-1140) desenvolveuse a segunda etapa das obras: concluíuse a cabeceira, organizouse a capela maior e o cruceiro coas súas fachadas, e avanzouse no brazo maior. A última fase románica coincidiu coa incorporación do Mestre Mateo en 1168 quen construíu os tramos finais, o Pórtico da Gloria e solucionou o problema do desnivel da fachada oeste. En 1211 conságrase a catedral románica.

O proxecto gótico

O arcebispo Xoán Arias (1238-1266) promoveu importantes obras na catedral e dotouna dun claustro acorde co resto do templo e co refinado cerimonial con que se desenvolven as celebracións litúrxicas do momento. Contou cun programa decorativo complexo con motivos tomados do Mestre Mateo. Pola súa banda, o proxecto inacabado da cabeceira gótica supoñía dotar á basílica dun amplo espazo cerimonial cara a o lado leste, pero diversos problemas sociais impediron proseguir as obras executándose parcialmente o lado norte, hoxe baixo as escaleiras da Praza da Quintana. Entre finais do século XIV e o XV construíriase o actual ciborio e os fundamentos da torre do reloxo, reforzando o aspecto defensivo do conxunto catedralicio.

A catedral renacentista e barroca

A construción do actual claustro renacentista en substitución do medieval, foi a intervención de maior envergadura do século XVI. Obra de Juan de Álava e Rodrigo Gil de Hontañón, suporía unha gran modificación do ámbito meridional da catedral. No século XVII iniciouse a transformación exterior da basílica ofrecendo o aspecto eminentemente barroco que apreciamos na actualidade. Nela interviñeron arquitectos e mestres de obras como Vega y Verdugo, Juan Peña de Toro, Domingo de Andrade, Fernando de Casas y Novoa, Lucas Ferro Caaveiro, Clemente Fernández Sarela, Domingo Luis Monteagudo, Ventura Rodríguez e outros. Interiormente acometéronse tamén importantes obras con novas capelas (Cristo de Burgos, Pilar...) e remodeláronse outros espazos como a capela Maior co seu baldaquino, etc.

A cidade de Santiago de Compostela

Compostela a partir do ano 1000 convértese nunha cidade con gran peso relixioso, político, económico e cultural. Establécense institucións relixiosas, políticas, educativas e asistenciais que deixan a súa pegada no urbanismo e en todos os aspectos socioeconómicos da cidade.

DESENVOLVEMENTO URBANÍSTICO E ECONÓMICO

Dende a Idade Media, Santiago foi a cidade galega máis coñecida internacionalmente. Boa parte da poboación vivía da artesanía, do comercio ou das rendas do capital. Na Idade Moderna foi un importante centro de comercialización dos seus produtos artesanais e de redistribución de mercadorías procedentes doutras rexións.

O territorio

Santiago de Compostela levántase nun territorio escalonado entre os vales dos ríos Sar e Sarela, no extremo oriental do Val da Maía. A topografía facilitou o paso de importantes vías de comunicación, o que condicionou a ocupación do territorio dende a Antigüidade.

No século IX existían importantes camiños cara a Iria Flavia, Ourense, Lugo, A Coruña e Fisterra, pervivencia na súa meirande parte de vías de comunicación de época romana.

A cidade medieval

Entre os séculos XI e XIII Santiago experimentou un gran desenvolvemento urbanístico debido ás importantes construcións impulsadas pola Igrexa compostelá. As obras do conxunto catedralicio e do segundo sistema defensivo da cidade condicionaron a súa configuración urbanística. Levantáronse numerosas igrexas, conventos, mosteiros e o casarío para albergar unha poboación formada por un abundante clero e unha burguesía constituída principalmente por artesáns e comerciantes.

En torno ao núcleo urbano, e seguindo o trazado dos principais camiños, desenvóléronse distintos barrios cunha actividade agropecuaria para o abastecemento ordinario da poboación.

O señorío da cidade

O recoñecemento do achado do corpo do Apóstolo polo poder real supuxo a concesión de territorios a favor do bispo que chegaron a constituír un amplo señorío coñecido como “Terra de Santiago”. O prelado, como señor feudal, exercía sobre os vasallos os seus dereitos militares, fiscais e xudiciais en nome do señor Santiago. Pronto, o rei concederalle o privilexio de cuñar moeda propia.

O castelo da Rocha Forte foi, xunto coa catedral, o principal símbolo do poder terreal do arcebispo. Levantado como residencia arcebispal cara a 1250, e convertido en castelo inexpugnable, controlaba as vías de entrada á cidade dende o mar. A fortaleza, foi arrasada definitivamente durante a Gran Revolta Irmandiña (1467-1469).

Acibecheiros

O acibeche, orixinado pola fosilización de árbores desaparecidas hai 65 millóns de anos, caracterízase pola cor negra, a súa dureza e a súa fragilidade. No século XIII documéntanse os primeiros obradoiros en Compostela. Estaban asentados na Acibecheira, vinculados aos concheiros e baixo o control eclesiástico. No século XIV crean un gremio e, no século XV, únense nunha das máis influentes confrarías baixo a protección de San Sebastián. Tras un período de decadencia, a produción

recupérase no século XX con importantes acibecheiros e unha gran demanda de obxectos suntuarios.

Unha das producións máis populares dos acibecheiros serán as figas: amuletos en forma de man pechada (polo xeral a esquerda) co dedo polgar entre o índice e o medio. Era considerado un xesto de menosprezo, pero tamén constituíuse como un amuleto de carácter curativo e protector contra as murmuracións, os maleficios ou o mal de ollo. Na Idade Media esténdese o seu uso polos reinos cristiáns, sendo xa moi habitual a súa utilización no século XVI. As figas decóranse con moitos elementos simbólicos e talismánicos, como corazóns, soles, lúas e estrelas, pero chegan a adoptar unha forma tan esquemática que as fai irrecoñecibles, seguramente a causa da súa prohibición pola Inquisición en 1526.

Prateiros

No século XI documéntanse ourives traballando para a catedral. As primeiras ordenanzas do gremio de prateiros datan de 1431 pero, a confraría, que concedía moitos privilexios ao prateiro, non se crearía ata o século XVI. Os obradoiros situábanse nas proximidades da porta sur da catedral (coñecida hoxe como Praterías), ao igual cós acibecheiros baixo o control eclesiástico. No século XIV xorden as primeiras marcas para garantir a calidade da prata: Santiago peregrino, arca apostólica, cáliz, marcas que irían cambiado ao longo do tempo.

A REINVENTIO: A PERVIVENCIA DA PEREGRINACIÓN

En 1879, promovido polo cardeal Payá e coa axuda do cóengo e historiador Antonio López Ferreiro, acháronse na catedral os restos do Apóstolo que foran agochados en 1589 por orde do arcebispo Juan de San Clemente ante o temor dun posible ataque do pirata Drake. A autenticación destas reliquias supuxo o comezo das peregrinacións modernas e con iso a revitalización da cidade. Dende ese momento os acontecementos políticos marcarán, en boa medida, o desenvolvemento da peregrinación: a escasa afluencia foránea durante as guerras mundiais, a súa utilización durante a ditadura de Franco para contribuír á exaltación do sentimento nacional ou o impulso definitivo que supuxo a creación do Xacobeo 93 na democracia.

Gravadores

O gravado en Galicia ten o seu maior florecemento en Santiago durante o século XVIII e o seu éxito é paralelo ao desenvolvemento da peregrinación. Os temas xacobeos ilustran gran número de impresos como compostelas, certificados de peregrinación, sumarios de indulxencias, relacións de reliquias, estampas devocionais, así como libros e folletos.

Algúns gravadores eran prateiros, como os Piedra, ou ben arquitectos e escultores como Miguel de Romay ou Melchor de Prado, o que proporcionaba diversidade e perfección no deseño de motivos ornamentais e mesmo o descubrimento dunha nova técnica como foi o gravado a contrafibra.

Gremios e confrarías

Co crecemento da cidade e do número de peregrinos xurdiron distintos oficios. Os cambistas lucrábanse coas transaccións de moeda estranxeira mentres que os albergueiros, posadeiros ou taberneiros proporcionaban manutención e aloxamento aos foráneos. As obras na cidade atraeron traballadores como canteiros, albaneis, carpinteiros e ferreiros. Para defender os seus dereitos e organizar os oficios, moitos agrupábanse en gremios e en confrarías con ordenanzas que regulaban o acceso á profesión e á participación na vida urbana. De entre todos eles, o traballo do acibeche, da prata e do gravado adquirirán gran prestixio.